

Neoliberalisme, “Imperium” en Globale Geweld

Neoliberalism, “Empire” and Global Violence

BERT OLIVIER

Departement Filosofie, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein

E-pos: OlivierG1@ufs.ac.za

Bert Olivier

BERT OLIVIER is ’n Senior Navorsingsgenoot in Filosofie aan die Universiteit van die Vrystaat, Suid-Afrika, asook ’n Adjunk-professor in die Skool vir Opvoeding aan die Universiteit van KwaZulu-Natal in Suid-Afrika. Sy werk is interdisiplinêr en hy het artikels en boeke oor ’n breë verskeidenheid dissiplines soos filosofie, letterkunde, psigoanalise, sosiale teorie, argitektuur- en filmtorie gepubliseer. In 2004 is die Stalsprys vir Filosofie deur die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns aan Bert toegeken, terwyl die Nelson Mandela Metropolitaanse Universiteit in 2012 ’n Uitsonderlike Professorskap aan hom toegeken het.

BERT OLIVIER is a Senior Research Fellow of Philosophy, at the University of the Free State, South Africa and an Associate Professor in the School of Education at the University of KwaZulu-Natal in South Africa. His work is interdisciplinary; he has published articles and books in a variety of disciplines, such as philosophy, literature, psychoanalysis, social theory and architecture and film theory. He was awarded the Stals prize for Philosophy by the South African Academy for Science and Arts in 2004; while receiving an extraordinary professorship from the Nelson Mandela Metropolitan University in 2012.

ABSTRACT

Neoliberalism, “Empire” and global violence

The present is a time of endless, albeit sporadic violence or armed conflict globally. This is abundantly evident in news programmes on international television channels such as CNN, Sky News or Al Jazeera, as well as in newspapers. Such armed conflict, whether as part of “the war on terror”, or between government forces and rebels challenging such governments in different parts of the world (for example in Syria), is happening under the regime of the currently hegemonic economic order; namely neoliberal capitalism, where political power and economic power are increasingly fused into what Hardt and Negri (2001:9) describe as “a properly capitalist order”. No doubt representatives of the world’s dominant states would justify such (particularly military) violence as being necessitated by the requirements for global peacekeeping, or by “terrorist” attempts to undermine the “forces of law and order”. The fact remains, however, that military action, even if conceived of, according to Hardt and Negri in Empire, as international “policing”, is invariably accompanied by violent conflict. What would a comparative historical investigation into this state of affairs bring to light, and if understood as “aggressive” acts, would the violence

uncovered by such an account lend itself to a psychoanalytic-theoretical interpretation in terms of “aggressivity” as condition of the possibility of aggression? An attempt to answer these questions in an exploratory manner is undertaken here. In light of the military character of global armed conflict today, one might ask whether “war” still means the same thing as in former eras, for example during the time of the two World Wars of the 20th century. Hardt and Negri’s work in this regard is instructive – they call the present the age of “Empire”, which means the emergence of a novel, supranational force at various levels, including the political, juridical, technological, economic and cultural. In *Multitude – War and Democracy in the Age of Empire* (2006), the sequel to *Empire* (2001), they elaborate on the changed meaning of war in the present age, compared to what it meant in the modern age (namely, legal and “legitimate” state violence), to the point where it “tends toward the absolute” (2006:18) in the sense that it has become the rule, rather than the exception. They claim that this global condition has to be addressed first, before a global democracy can be conceived at all. The Thirty-Years (German-European) War of the 17th century is seen by them as marking the transition from a medieval conception of war to a distinctly modern concept, which introduces the notion of the sovereign nation state. For them, the attacks on the Pentagon and on the World Trade Centre in New York on September 11, 2001, on the other hand, marked the symbolic transition from a modern to a postmodern notion of war. While warfare in the modern era was conceived of as a matter of armed struggle between two or more sovereign nation states, and was known as “conventional warfare” (Hardt & Negri 2006:3-6), the idea of civil war applied where intra-national, armed conflict erupted. Today, however, Hardt and Negri (2006:12-14) claim, war is no longer what it was in modern terms. There is no longer clearly recognizable differences between the role of the military and police functions, with the result that one increasingly witnesses military personnel executing “police” missions aimed at “keeping the peace” in global political space. In other words, they assert, modern warfare between sovereign states is no longer the reigning paradigm; war has become a pervasive condition in the postmodern era of globalization, and it has increasingly assumed the guise of global civil war, if the latter means military, armed conflict between different groups within the “same” (previously sovereign national, but now increasingly sovereign, inter- and even supra-national, neoliberal, globalised) space. Given the crucial role played by images – including images of violence – in the distinctive media-oriented or “informatised” character of contemporary society (Hardt & Negri 2001:280-289; 297-300; 322-323), Lacanian psychoanalysis presents itself as an appropriate theory for understanding global violence. In Lacanian terms, images play a crucial role regarding aggressivity, which is the condition of the possibility of violence or actual aggression (Evans 1996:534). Lacan’s early work on the family complexes (Lee 1990:13-17), the mirror stage and on aggressivity (Lacan 1977 and 1977a) therefore proves to be helpful in making sense of the conditions of pervasive, image-related violence in global neoliberal space today. Aggressivity towards others is in the first place aggressivity towards oneself in the guise of the misleadingly unified (mirror-) image, ambivalently experienced as being oneself and as being “other” simultaneously (Olivier 2009). This “otherness” is transferred to other individuals (or collectively, the “image” of other nations or groups) in various social relations, and forms the basis for rivalry and aggressivity as the condition of violence. Seen through the lens of Lacan’s theory of imaginary identification and aggressivity, the attacks of September 11, 2001, on the World Trade Center and the Pentagon in the United States display the same pattern of identification with an (ideological) image of spurious unity, which simultaneously attracts and alienates, concomitantly engendering aggressive rivalry with the “other” in oneself as well as in others. A closer psychoanalytical look at 9/11, the event referred to by Hardt and Negri as marking a symbolic transition between “modern” war and “postmodern” war, and one in which images in global media space played a crucial role, yields interesting insights, therefore, particularly when

combined with Derrida's (2003) analysis of the event. He shows that a network of mutually reinforcing agencies, including the media, technoscience, as well as military, economic and diplomatic institutions, produced what subsequently became known as 9/11. This incident first became visible as "event" in its constituent mediated forms after having been beamed through the "prism" of language, dominant discourses, images, media and communication channels. Hence the name, 9/11, within which the image of the imploding towers has been inscribed, has become a site of identification in globalized space, dominated by the forces of Empire. The logic of identification and rivalry, accompanied by aggressivity, is inseparable from such an identification process in light of what the image signifies, and one can therefore conclude that such rivalry and aggression, or violence (engendered by latent aggressivity) is playing itself out globally between the forces of Empire and those agencies that oppose them. David Pavón-Cuéllar's (2010:284-285) Lacanian discourse-analytical perspective helps one understand this as "symbolic" (as opposed to directly "physical") violence insofar as discourse must, of necessity, "kill" the real being of subjects. (Recall that, for Lacan, the signifier always "kills" the "real", or that which surpasses symbolisation.) Hence, in addition to the people who died in the collapse of the twin towers, at the level of the Lacanian "real", the subjects who have articulated their resistance to the hegemony of the capitalist states comprising Empire (not only in language, but through the work and suffering of their bodies), are repeatedly "killed" by the master's discourse emanating from the reactionary reassertion of global power in the wake of 9/11.

KEY WORDS: 9/11, aggressivity, capitalism, discourse, Empire, identification, media, neoliberalism, politics, violence

TREFWOORDE: 9/11, aggressiwiteit, diskoers, geweld, identifisering, kapitalisme, Imperium, media, neoliberalisme, politiek

OPSOMMING

Die huidige tyd is een van eindelose, ofskoon sporadiese, gewapende globale geweld, soos duidelik uit internasionale nuusberigte in die media blyk. Sodanige geweld, hetsy as deel van die "oorlog teen terreur", of tussen regeringsmagte en rebellemagte in verskeie wêrelddele, vind onder die huidige hegemonesie orde van neoliberale kapitalisme plaas, waar ekonomiese en politieke mag saamsmelt tot wat Hardt en Negri die "kapitalistiese orde" van "Imperium" noem. Binne laasgenoemde orde word militêre handeling toenemend volgens hierdie denkers as "polisiering" verstaan, ofskoon dit gewoonlik met gewelddadige konflik gepaardgaan. Ter beantwoording van die vraag, of "oorlog" vandag nog dieselfde betekenis dra as in vroeër tye, onderneem die artikel 'n vergelykende historiese ondersoek van hierdie toedrag in sake, en poog vervolgens om die vraag te beantwoord, naamlik, hoe sodanige globale geweld aan die hand van die psigoanalities-teoretiese begrip van "aggressiwiteit" as moontlikheidsvoorwaarde van aggressie of geweld verstaan kan word. Lacan se teorie van die subjek, asook sy diskoersteorie, word saam met Derrida se interpretasie van die gebeurtenis van 9/11 benut om die voorgestelde interpretasie uit te voer.

DIE VERANDERDE (EN VERANDERENDE) BETEKENIS VAN "OORLOG"

Die geringste nadenke oor nuusberigte wat feitlik daagliks in koerante en ander media verskyn, bring aan die lig dat 'n mens tans in 'n tyd van haas-ononderbroke gewapende konflik wêreldwyd leef, wat volgens Hardt en Negri (2006:3-32) ook as 'n toestand van onophoudelike "oorlog" beskryf kan word. Hulle verwys na die huidige era as die era van "Imperium", oftewel die verskyning van 'n nuwe, supra-nasionale, soewereine mag op verskillende vlakke, insluitend die ekonomiese, politieke, kulturele, tegnologiese en juridiese. In *Multitude – War and Democracy in the Age of Empire* (2006),

wat op *Empire* (2001) gevolg het, argumenteer hulle dat wat hulle “multitude” (die “menigte”) noem, as die kollektiewe subjek beskou mag word wat die steeds-uitbreidende magsbestel van Imperium opponeer en ondermyn (2006:99-102; Olivier 2007a). Met die begrip “menigte” verwys hulle na alle mense wêreldwyd wat in weerwil van individuele, kulturele, geslags- en rasse-verskille, die opposisie teen Imperium met mekaar gemeen het. Hulle brei ook in hierdie konteks uit op die betekenisverandering wat “oorlog” vanweë die totstandkoming van Imperium en sy teenhanger, die “menigte”, in die huidige era ondergaan het. Hierdie betekeniswisseling oorskry wat oorlog in die moderne era beteken het, te wete “legitieme” (regverdigbaar aan die hand van staatsoewereiniteit) of wettige (in ooreenstemming met internasionale reg) staatsgeweld, en neig volgens hulle in die rigting van die “absolute” (2006:18) vir sover dit vandag die reël eerder as die uitsondering is. Volgens Hardt en Negri (2006:xi-xii) is dit noodsaaklik om *eers* aan hierdie toestand van globale oorlog aandag te skenk voordat die moontlikheid van ’n globale demokrasie hoegenaamd denkbaar sou wees, aangesien die onophoudelikheid van gewelddadige konflik demokratiese praktyk onmoontlik maak.

Voorts sien hulle die Dertigjarige (Duits-Europese) Oorlog van die 17de eeu as simptome van die oorgang van ’n middeleeuse opvatting van oorlog na ’n wesenlik moderne begrip daarvan, wat aan die idee van ’n soewereine nasiestaat gekoppel is. Hulle argumenteer verder dat, meer onlangs, die aanvalle op die Pentagon en die Wêreldhandelsentrum in die VSA op 11 September 2001 die simboliese oorgang, op sy beurt, van ’n moderne na ’n postmoderne oorlogsopvatting verteenwoordig. In die eg-moderne era is daar aan oorlog gedink as gewapende, militêre konflik tussen twee of meer soewereine nasiestate. Clausewitz se bekende opmerking, dat oorlog politiek is wat met ander middele bedryf word, moet vir Hardt en Negri (2006: 6) in hierdie verband verstaan word. Vir Clausewitz in die vroeë 19de eeu was politiek volgens hulle iets wat interstaatlik, tussen soewereine state, bedryf is en nie iets wat intern of binne ’n staat of land gebeur nie – ’n opvatting wat op die fundamentele politieke onderskeid tussen “vriend en vyand” berus (Hardt & Negri 2006:6). Wanneer inter-nasionale “politiek” somtyds dus nie voldoende was om vreedsame verhoudinge tussen nasies te handhaaf nie, kon en het hulle oorlog teen mekaar verklaar. Dit is wat bekend staan as “konvensionele oorlogvoering” (Hardt & Negri 2006:3-6).

Terselfdertyd was die begrip van burgeroorlog van toepassing op gevalle waar ’n soewereine heerser of ’n parlementêre instelling nie daarin kon slaag om ’n staat se interne verskille en konflikte aan die hand van vreedsame middele op te los nie (Hardt & Negri 2006:3, 6), met die gevolg dat intra-nasionale gewapende konflik uitbreek het. Die verskil tussen inter-nasionale oorlog en intra-nasionale burgeroorlog was dus duidelik, al was dit die geval dat die een soms tot die ander oorgegaan het. Verder was inter-nasionale oorlog onderworpe aan internasionale reg. Gepaardgaande hiermee was die onderskeid tussen intra-nasionale polisie-optrede en eksterne militêre handeling kenmerkend van die moderne era, of – wanneer hierdie onderskeid steeds geld – waar ’n moderne denkwysie nog bestaan.

Vandag, beweer Hardt en Negri (2006:12-14), is oorlog nie meer wat dit in moderne terme was nie. In plaas van ’n duidelik-herkenbare onderskeiding tussen polisie-funksies (wat in moderne terme binne die grense van ’n staat beperk was) en die rol van militêre personeel (wat geaktiveer is in konflik tussen moderne soewereine state) is hierdie onderskeid nie langer afdoende houdbaar nie, sodat daar toenemend sprake is van militêre eenhede wat “polisie-sendinge” uitvoer wat daarop gerig is om “die vrede” in globale politieke ruimte te bewaar. Dit geld vir die vele gevalle waar die Verenigde Nasies se vredesmagte, asook soms militêre magte van spesifieke nasies, byvoorbeeld Frankryk, gestuur word om by nasionale konflikte in te gryp – soos in die geval van die volksmoord in Rwanda gedurende die 1990s. Die voorbladartikel sowel as twee ander aanverwante artikels in ’n onlangse uitgawe van die tydskrif TIME (Von Drehle 2015) stel die vraag, of Amerika in the ISIS (Islamitiese Staat) konflik wat dwarsoor landsgrense in die Midde-Ooste woed, behoort in te gryp

– iets wat klaarblyklik Hardt en Negri se argument ondersteun, dat moderne oorlogvoering tussen soewereine state nie langer die heersende paradigma is nie.

Dit is dus geensins verbasend dat oorlog ’n alomteenwoordige verskynsel in die postmoderne era van globalisering geword het nie, waar die postmoderne verwerping van alle legitimerende “meta-narratiewe” (Lyotard 1984:xxiii-xxiv), insluitend die moderne ideologiese identifisering met die een of ander nasiestaat, hand aan hand gaan met die globale verval van grense op verskeie vlakke, insluitend die ekonomiese, kulturele, sosiale en politieke (Steger 2003:37, 56, 61, 69). Wat Hardt en Negri (2001:xi-xvi) Imperium noem, is die verskyning van ’n supra-nasionale, toenemend soewereine, gedesentreerde magskompleks wat enersyds kapitaliseer op die kwyning van die nasiestaat as lokus van soewereine mag en andersyds bogenoemde aspekte van globalisering benut ten einde mag op bogenoemde verskeidenheid van (ineengestremgelde) vlakke te konsolideer. Daarby vertoon dit toenemend die gedaante van globale burgeroorlog, indien ’n mens onder “burgeroorlog” gewapende militêre konflik tussen verskillende groepe binne “dieselfde” (voorheen soewereine nasionale, maar nou internasionale) ruimte verstaan. Hardt en Negri som hierdie toedrag van sake soos volg op (2006:3-4; my vertaling):

Oorlog is besig om ’n algemene fenomeen te word, globaal en nimmereindigend... Daar is vandag ontelbare gewapende konflikte dwarsoor die wêreld, sommige daarvan kortstondig en beperk tot ’n spesifieke plek, ander langdurig en uitgebreid. Hierdie konflikte behoort nie as gevalle van oorlog beskou te word nie, maar eerder as *burgeroorlog*. Terwyl oorlog, soos tradisioneel bepaal in internasionale reg, op gewapende konflik tussen soewereine politieke entiteite neerkom, is burgeroorlog gewapende konflik tussen soewereine en/of nie-soewereine opponente *binne ’n enkele soewereine gebied*. Hierdie burgeroorlog moet tans nie binne die nasionale ruimte begryp word nie, aangesien dit nie langer die effektiewe eenheid van soewereiniteit is nie, maar dwarsoor die globale terrein. Die raamwerk van internasionale reg met betrekking tot oorlog is [hierdeur] ondermyn. Vanuit hierdie perspektief behoort al die huidige gewapende worstelinge in die wêreld... as imperiale burgeroorloë beskou te word, selfs wanneer state daarby betrokke is.

Bostaande stelling moet teen die agtergrond van hul vroeëre werk, *Empire* (2001; waarna hierbo verwys is), gesien word, waar hulle die verskyning van ’n nuwe, supra-nasionale (trans-nasionale asook -internasionale) soort soewereiniteit – waarvan die Verenigde Volke as ’n internasionale oorgangsfase beskou kan word – op verskeie vlakke identifiseer, naamlik die ekonomiese, politiese, juridiese en kulturele. Ten einde te begryp wat in hierdie nuwe era van ononderbroke, brutale globale oorlog op die spel is, benut Hardt en Negri (2006:7-9) die idee van ’n tweeledige “staat (toestand) van uitsondering”. Die *eerste* uitsondering is Germaans, afgelei van die vroeg-moderne poging (dink aan die Engelse burgeroorloë en die Dertigjarige Oorlog in Duitsland) om burgerlike konflik te beëindig deur oorlog tot iets te relegeer wat onder “uitsonderlike” toestande voorkom; nie binne landsgrense nie maar by wyse van uitsondering op die grens(e) tussen soewereine state.

Onder hierdie uitsonderlik-moderne toestande is oorlog verstaan as ’n “beperkte toestand van uitsondering” (Hardt & Negri 2006:6), ’n opvatting wat tans nie langer lewensvatbaar is nie vanweë die vermenigvuldiging van “globale burgeroorloë” (2006:7), waarvan die uitbreek hand aan hand gaan met die tanende soewereiniteit van nasiestate. Maar in plaas daarvan dat hierdie afname van nasionale soewereiniteit die weg voorberei op Kant se 18de-eeuse droom van “nimmereindigende vrede” onder ’n Volkerebond, is juis die teenoorgestelde besig om te gebeur, soos die volgende opmerking aantoon (Hardt & Negri 2006:7; my vertaling; kursief in oorspronklike):

Vandag egter, in plaas van om ter vervulling van hierdie droom in die rigting van vrede te beweeg, kom dit voor asof ons teruggelanseer is in die tyd na die nagmerrie van ’n

onophoudelike en onbepaalde toestand van oorlog waardeur die internasionale wetsorde opgehef word, sonder enige duidelike onderskeid tussen die handhawing van vrede en oorlogshandelinge...*Die toestand van uitsondering het permanent en algemeen geword*; die uitsondering het die reël geword, en deurdring sowel buitelandse betrekkinge as die tuisland.

Indien 'n mens aan die akkuraatheid van hierdie opmerking sou twyfel, kan jy slegs maar aan die globale bereik en implementering van afstandbeheerde vliegtuig-oorlogvoering (“drone warfare”) in vreemde lande deur die Verenigde State oor die afgelope paar jaar dink, in weerwil van die feit dat sodanige praktyk in stryd is met die internasionale reg. Daar is egter 'n tweede betekenis van die “toestand van uitsondering” (Hardt & Negri 2006:8-10). Waar die eerste betekenis die tydelike opheffing van die staat se konstitusie of grondwet meebring, wat gepaardgaan met die toeëiening van besondere staatsmagte ten einde 'n uitwendige bedreiging die hoof te bied, begin die tweede, belangriker betekenis van die “uitsonderingstoestand” juis daar, waar die “uitsondering” vandag nie langer op 'n uitwendige bedreiging betrekking het nie (aangesien die onderskeid “uitwendig” en “inwendig” nie vandag meer houdbaar is nie; soos Hardt en Negri uitwys, is globale ruimte as sodanig vandag deurspek met bedreigings van uiteenlopende aard), en bowendien ook nie meer bloot tydelik is nie.

Hierdie veranderde situasie is veral van toepassing op die *tweede* uitsondering, wat Hardt en Negri Amerikaanse “eksepsionalisme” (“exceptionalism”) noem, en weereens in 'n tweekledige sin: eerstens in die etiese betekenis, dat Amerika daarop aanspraak maak om 'n globale uitsondering te wees wat “Republikeinse deug” (die idee dat geen regeerder of regering bo die wet verhef is nie; 2006:9) betref vir sover dit wêreldleiding gee as voorstander van menseregte en demokrasie. Tweedens, en nog meer betekenisvol, maak die Verenigde State daarop aanspraak dat dit (by wyse van uitsondering) van internasionale reg vrygestel moet word. Volgens hulle blyk dit uit die tendens dat die VSA sigself toenemend van internasionaal-bindende ooreenkomste en verdrae onthef, waar sodanige ooreenkomste ten opsigte van die natuurlike omgewing, asook (ironies) menseregte, aan internasionale hof-jurisdiksie onderworpe is. In die praktyk beteken dit dat die Amerikaanse militêre magte nie volgens die reëls wat vir ander lande geld hoef op te tree nie. In die lig van die getuienis wat Hardt en Negri (2006:36-95; 231-240; 268-288) ter ondersteuning van hul argument voorsien, is dit duidelik dat die tydgenootlike samelewing vasgevang is in die greep van volgehoue, deurdringende en gewelddadige globale konflik, insluitend die weerstand daarteen – byvoorbeeld die weerstand teen die Amerikaanse inval in Irak (2003), of selfs die weerstand van betogers in Seattle (in 1999) teen die globale ekonomiese sisteem (Hardt & Negri 2006:67, 268-288). Hierdie weergawe van die deurdringende toestand van wêreldwye geweld is noodwendig uiters beknopt, en laat dus nie reg geskied aan die volle omvang daarvan nie. 'n Mens moet dieper peil vir 'n beter begrip, nie alleen van die fisiese geweld wat die nimmereindigende “polisiëring” van samelewings wêreldwyd in die neo-imperiale ruimte wat deur Hardt en Negri (2001, 2006) beskryf word vergesel nie, maar ook van die geweld wat reeds in die tussenruimtes van die samelewing voorkom, byvoorbeeld polisie-geweld ter ondersteuning van administratiewe en politieke beheer, asook ekonomiese geweld wat met die toenemende globale verarming van werkers gepaardgaan (Hardt & Negri 2006:239, 277-282). (In hierdie opsig is die werk van sowel Foucault [1980, 1995] as van Agamben [1998] onontbeerlik, maar kan vanweë beperkte ruimte nie tans deurgrondelik onder die loep gebring word nie.)

In Naomi Klein se onlangse boek, *This Changes Everything* (2014:8), is die prognose ten opsigte van voortgesette geweld van die aard wat hier kortliks beskryf is, alles behalwe gerusstellend. Sy wys daarop dat, met die koms van “mensgemaakte” klimaatsverandering (Foster et al. 2010:11-15) – waarvan die mees opvallende manifestasie globale verwarming is – die ryk nasies van die wêreld hulself reeds daarop voorberei om wins te maak uit “uiterste klimaatgebeurtenisse” (“extreme climate events”), soos byvoorbeeld storms (waaronder orkane, siklone en tifone). Te oordeel aan

die krag van onlangse storms van hierdie aard sal laasgenoemde waarskynlik dermate vernietigend wees dat (veral swakker) regerings nie in staat sal wees om ontwrigte, getraumatiseerde bevolkings te beheer nie, met die gevolg dat hulle die ondersteuning van para-militêre huur-magte sal benodig – teen ’n prys, natuurlik. Die sinisme wat onderliggend is aan sodanige “voorbereidings” spreek vanself, en beloop niks goeds vir ’n toekoms waar nasies verkieslik solidariteit sal moet handhaaf in die aangesig van uiterste weersomstandighede nie.

IDENTIFISERING EN AGGRESSIWITEIT

Ofskoon die geweld wat hier ter sprake is van globale omvang is, affekteer dit die lewens van individuele subjekte in die globale ruimte wat deur media en inligtingsnetwerke deurtrek is en daaraan die karakter van “informatisering” (“informatisation”) verleen (Hardt & Negri 2001:280-289; 297-300; 322-323). Dit is van deurslaggewende belang om, ten einde sodanige geweld in psigoanalitiese terme te verstaan, te onthou dat beelde in konstante sirkulasie is in hierdie globale ruimte (waaraan later meer aandag geskenk word), asook dat beelde ’n fundamentele rol speel vir die verstaan van aggressiwiteit en geweld in psigoanalitiese terme. Bowendien is hierdie begrippe nie sinoniem nie – aggressiwiteit in die Lacaniaanse sin is die voorwaarde vir die moontlikheid van aggressie of geweld (Evans 1996:534). Omdat Lacan ’n verband lê tussen die menslike subjek (vanaf die ouderdom van ’n suigeling), beelde, identifisering en aggressiwiteit is sy vroeë werk oor die gesinskomplekse (Lee 1990:13-17), die spieël stadium en oor aggressiwiteit (Lacan 1977 en 1977a) van besondere belang.¹ In beknopte terme kan beweer word dat ’n mens in hierdie werke leer dat aggressiwiteit teenoor ander mense in die eerste plek aggressiwiteit teenoor (’n beeld van) *jouself* is. Met ander woorde, die aggressiwiteit het betrekking op jou “eie” spieëlbeeld wat jy as kind op ambivalente wyse, omdat jy daarmee identifiseer, tegelykertyd as “jouself” en as “vreemd” ervaar (Lacan 1977; Olivier 2009), met die gevolg dat ’n mens in ’n verhouding van mededinging of wedywering daarmee tree vanweë die feit dat dit vreemd of “anders” voorkom. Hierdie “andersheid” word vervolgens oorgedra op ander individue wanneer die kind hulle in uiteenlopende sosiale verhoudings teëkom, sodat dit die grond uitmaak vir wedywering met, en vir aggressiwiteit as moontlikheidsvoorwaarde vir geweld of aggressie teenoor hulle, asook teenoor ander individue later in die kind se lewe. Soos later aangetoon sal word, kan die huidige toestand van onophoudelike “oorlog” in globale ruimte aan die hand van ’n spesifieke soort beeld-identifisering en gepaardgaande aggressiwiteit verstaan word. Soos alle latere identifiserings, is dit per slot van sake gebaseer op die “primordiale” ervaring van die individuele subjek se identifisering met en die gepaardgaande aggressiwiteit teenoor sy of haar ambivalente spieëlbeeld.

Lacan se twee vroeë artikels oor “gesinskomplekse” (geskryf vir Vol. 8 van die *Encyclopédie française* van 1938) formuleer die formele voorwaardes vir narcisme en aggressiwiteit. In die eerste van hierdie twee artikels – “Die kompleks as konkrete faktor in gesinspsigologie” – onderskei Lacan tussen drie sogenaamde “imagoes”² wat, as fundamentele gesinstrukture, die gedrag van individue organiseer (Lee 1990: 14). Elkeen van hierdie “imagoes” – die moederlike (“maternal”), broederlike (“fraternal”) en vaderlike (“paternal”); waaraan nie hier aandag geskenk sal word nie)

¹ Al het die hersiene, gepubliseerde weergawe van “Die Spieël stadium” (in 1949) later as die werk oor die gesinskomplekse verskyn, is die eerste weergawe daarvan reeds vroeër in 1936 geskryf (Lee 1990:13-17; 25).

² Die term “imago” mag vreemd voorkom vir diegene wat weet dat dit in entomologie na die volwasse vorm van ’n insek verwys. Dit is egter nie toevallig nie; Lacan het dit juis van entomologie oorgeneem om na die liggaamlike vorm waarheen die suigeling “onderweg is”, te verwys. Carl Jung praat ook van moederlike, broederlike en vaderlike imagoes (Evans 1996: 85-86).

– is die onbewuste beliggaming van ’n gesinskompleks wat “’n bepaalde werklikheid van die omgewing reproduseer” (aangehaal in Lee 1990:14; my vertaling). Van die drie “imagoes” is die “moederlike imago” die belangrikste wat die huidige tema van geweld betref. Dit hou verband met die kind se “speenkompleks” en verteenwoordig die “kongenitale tekort” wat blyk uit die suigeling se afhanklikheid van die moeder se bors as bron van bevrediging van sy of haar liggaamlike behoeftes (Lee 1990:14). Dit is veral die strukturende funksie van die “moederlike imago” wat hier betekenisvol is. Lacan help ’n mens om dit te begryp as die moontlikheidsgrond van al die (fundamenteel ideologiese) strewinge na ’n *plenum* (volheid) van die een of ander aard, hetsy religieus, filosofies (metafisies) of polities, vir sover dit ’n aanduiding is van die onuitwisbare “tekort” by die subjek ten opsigte van watter totaliteit dit ook al mag begeer (waaragter die veronderstelde “reële” genieting van die moederlike bors skuil; Lee 1990:14). In Lacan se woorde (aangehaal in Lee 1990:14; my vertaling):

Indien die mees abstrakte vorm gedefinieer moes word waar ’n mens dit weer teëkom, sou jy dit as volg kon karakteriseer: ’n volmaakte assimilering van die totaliteit van syn. In hierdie formulering, ietwat filosofies gesien, kan ’n mens die volgende nostalgieë van die mensdom herken: die metafisiese hersenskim van universele harmonie, die mistiese afgrond van affektiewe samesmelting, die sosiale utopie van ’n totalitariese voogdyskap, en elke uitbarsting van die obsessie met ’n voorgeboortelik-verlore paradys of van die mees obskure aspirasie tot die dood.

Dit is nie moeilik om ’n verband tussen wat Lacan (1977:2-4) die “ortopediese” funksie van die spieëlfase noem – vanweë die verskille tussen die kind se liggaamlike lomphed en die begeerlike eenheid van haar of sy spieëlbeeld – en die “moederlike imago” in terme van die *plenum* wat beide verteenwoordig te bespeur nie, al is dit so dat laasgenoemde op die vlak van die “reële” funksioneer, en nie van die “imaginêre”, soos die spieëlbeeld nie. Anders gestel funksioneer die oënskynlike geheelkarakter en “eenheid” van die kind se spieëlbeeld, in kontras met sy of haar beleefde lomphed en liggaamlike onsamehangendheid, op dieselfde wyse as die moederlike imago, wat eweneens (op ’n vroeër stadium) aan die suigeling die ervaring van volheid of “heelheid” besorg. Eersgenoemde speel egter op die vlak af van wat Lacan die imaginêre noem, en laasgenoemde op dié van die “reële” wat die imaginêre en die simboliese voorafgaan.³

Hierdie insig word verder ontwikkel deur Julia Kristeva (1997:35) waar sy na die semiotiese *chora* van die moederlike liggaam verwys (wat aan die suigeling die eerste ervaring van ’n kwasi-heelheid besorg), en die ervaring waarvan die jong subjek se toetreding tot die imaginêre register van beelde (eweneens misleidend gekenmerk deur “heelheid”) en die simboliese register van taal voorafgaan. Trouens, volgens Kristeva moet die subjek haar- of himself van die *chora* losmaak ten einde verder te ontwikkel. Wat hier ter sprake is, is ’n struktureel-dinamiese motief wat vrugbaar op hermeneutiese vlak benut kan word ten einde van die handelinge en ervarings van subjekte in die sosiale lewe sin te maak – byvoorbeeld die ervaring van, of identifisering met, media-beelde. ’n Mens moet egter onthou dat sodanige ervarings en identifiserings, asook daaropvolgende handelinge, soms op negatiewe wyse beoordeel mag word, soos wanneer die beeld van ikoniese geboue in westerse stede negatief met westerse ekonomiese en militêre mag geassosieer word. Met

³ Lacan onderskei tussen drie ineen gestrengelde psigiese “registers” aan die hand waarvan die subjek begryp kan word: die “reële”, die “imaginêre” en die “simboliese”. Eersgenoemde is voor- en bowe-simbolies (met ander woorde, dit kan nie simbolies, in taal, geartikuleer word nie), die “imaginêre” is die beeldregister waarop die subjek as onderskeibare “ego” funksioneer, en die “simboliese” is die sosiale register van taal as diskoers, dit wil sê taal vir sover magsrelasies daarmee konvergeer.

ander woorde, sodanige ervaringe en handelinge kan soms verstaan word as iets wat *teen* die voorstelling van ’n spesifieke geheel (byvoorbeeld ’n verenigde nasionale beeld) gerig kan word, terwyl hulle *terselfdertyd* simptome mag wees van ’n strewe na ’n kontrasterende totaliteit (soos ’n ideologiese motief) van die een of ander aard. Daar kan selfs hier van ’n tipe dialektiek gepraat word wat herinner aan wat Hegel as die dialektiek van meester en slaaf beskryf het, vir sover die ervaring van een geheel (byvoorbeeld die Amerikaanse vlag) antities in die rigting van ’n nuwe ideologiese of beeld-totaliteit (die ISIS-vlag) wys.

Die relevansie van die “broederlike imago” is in wat Lacan die “indringer (“intrusion”) kompleks” noem, geleë (Lee 1990:14), vir sover dit onderliggend is aan die afguns wat die kind se ontdekking begelei, dat sy of haar identiteit onlosmaaklik met die van andere verweef is. Die afguns waarvan hier sprake is, moet volgens Lacan eerstens as verteenwoordigend van ’n “psigiese identifisering” begryp word, in plaas van ’n wesenlike mededinging (aangehaal in Lee 1990:14). Anders gestel: aanvanklike identifisering met ’n broer of suster gee aanleiding tot kompetisie. Hierdie bewering is versoenbaar met Lacan se argument in *Die spieëlfase (The mirror stage; 1977)* asook in sy artikel oor aggressiwiteit (1977a) ten opsigte van die skakel tussen identifisering en aggressiewe gedrag, spesifiek wat die aggressiewe onderlinge optrede van broers en susters betref. Sodanige onderlinge gedrag kan dienooreenkomstig as die manifestasie van iets meer fundamenteels verstaan word, te wete hul wedersydse identifisering met mekaar – met die voorveronderstelling van hul meer primordiale identifisering met hul eie onderskeie spieëlbeelde, asook, nog meer primêr, die suigeling se ervaring van heelheid wat aanleiding gee tot die vorming van die moederlike imago. Wat die broederlike imago en die moederlike imago met mekaar gemeen het, is die element van oënskynlike “heelheid”, en dit is die deurslaggewende kwasi-eienskap van beelde wanneer dit by identifikasie en aggressiwiteit kom. Ter bevestiging van Freud se vroeë stelling in hierdie verband (Freud 2011:3812-3813) kan die “broederlike imago” dus beskou word as die onbewuste grond van menslike sosiale gedrag, met die implikasie dat afguns die “argetipe van sosiale gevoelens” is (aangehaal in Lee 1990:15; my vertaling).⁴

Soos reeds duidelik behoort te wees uit wat vroeër beweer is oor die sirkulasie van beelde in die huidige media- en inligting-georiënteerde, globale samelewing, is bostaande oorweging rakende identifisering en beelde ten opsigte van aggressiwiteit uiters relevant vir die huidige tema van geweld (aggressie) in die era van neoliberale hegemonie. Sodanige verband is waarskynlik mees opvallend in die lig van Lacan se artikel oor aggressiwiteit (1977a).⁵ Die weg is hierop voorberei in *Die spieëlfase (The Mirror Stage; 1977:4; my vertaling)*, soos blyk uit sy opmerking, dat dit (die spieëlfase) “...vir die subjek, wat vasgevang is in die lokval van ruimtelike identifisering, die opeenvolging van fantasieë vervaardig wat vanaf ’n gefragmenteerde liggaamsbeeld strek tot by ’n vorm van die totaliteit daarvan wat ek ortopedies sal noem...” Dit is juis die vals eenheid en geheelkarakter van die spieëlbeeld – wat verkeerdelik deur die subjek aangesien word vir die subjek self – wat op ’n “ortopediese” manier funksioneer; met ander woorde, deurdat dit die andersins

⁴ Hierby moet onthou word dat daar in psigoanalitiese terme ’n fundamentele onderskeid tussen afguns en jaloesie bestaan: terwyl jaloesie objek-georiënteer is, het afguns te make met die ander se *jouissance*, oftewel die uiterste, haas-ondraaglike genot wat die individuele subjek ervaar wanneer die vervulling van sy of haar “unieke begeerte” benader word (“benader”, omdat dit nooit ten volle ervaar kan word nie; Evans 1996:93-94).

⁵ Ofskoon Lacan hier van Freud verskil, is aggressiwiteit (as menslike fenomeen) as ’n strukturele psigoanalitiese begrip in Freud se *Anderkant die genotsbeginsel (Beyond the pleasure principle; 2011a)* en *Die onbehae in die beskawing (Civilization and its discontents; 2011b)* ontwikkel. In Freud se werk is dit die een uitdrukking van die doodsdrijf- of -instink, waar die ander kant hiervan in die “konserwatiewe” tendens, om herhaaldelik ’n voorafgaande toestand te herkonstitueer, na vore kom.

onsamehangende selfbegrip van die subjek “korrigeer”. Sodanige proses het egter verreikende gevolge wat aggressiwiteit betref – soos Lacan inderdaad aandui, dui psigoanalitiese getuienis daarop dat die liggaamsbelevens van die subjek wat die (misleidende dog aanloklike) “eenheidservaring” van sy of haar spieëlbeeld voorafgaan, die gedaante van gefragmenteerde liggaamsbeelde aanneem. Hierdie sogenaamde *imagoes* (hier klaarblyklik nie in die sin van begerenswaardige ideaaltipiese beelde nie, maar eerder bloot van “beelde”) verteenwoordig volgens Lacan (1977a:11; my vertaling) aspekte van:

...agressiewe bedoelinge... die beelde van kastrasie, verminking, verbrokkeling, ontwrigting, ontweiding, verorbering, oopbars van die liggaam, kortweg, die *imagoes* wat ek onder die klaarblyklik strukturele term van *imagoes van die gefragmenteerde liggaam saamgegroepeer het*.

Kortweg kan beweer word dat aggressiwiteit sigself tipies in beelde van fragmentering en verminking manifesteer. Lacan postuleer verder ’n korrelasie tussen sodanige aggressiwiteit en die proses van narcistiese identifisering met die subjek se “eie” spieëlbeeld (Lacan 1977a: 16; my vertaling; kursivering in oorspronklike):

...*Aggressiwiteit is die korrelatiewe tendens van ’n modus van identifisering wat ons narcisties noem, en wat die formele struktuur van die mens se ego en van die register van entiteite wat kenmerkend is van die menslike wêreld bepaal.*

Daar mag inderdaad gevra word hoe so iets moontlik is. In die lig van die disharmonie wat die suigeling ervaar tussen sy of haar lokus van identifisering (dit wil sê die oënskynlike eenheid van hul “selfbeeld”) en die werklike gefragmenteerdheid van hul eie onbeholpe liggaam, is dit geensins verbasend nie dat Lacan (1977:4) daarop aandring dat ’n vervreemdende funksie met die identifisering gepaardgaan. In ooreenstemming met Lacan se (1977a:22) insigte wys sommige kommentators (Benvenuto & Kennedy 1986:57; Bowie 1991:34) daarop dat hierdie element van vervreemding die “andersheid” van die spieëlbeeld impliseer, wat in die subjek ’n strukturele mededinging met hom- of haarself teweegbring; vandaar die aggressiwiteit. Bowendien word die disharmonie in die subjek, tussen ’n gefragmenteerde liggaamservaring en die unitêre visuele *Gestalt*, oorgedra op die jeugdige subjek se verhoudinge met ander vir sover sy of hy met die ikoniese voorkoms – met ander woorde, die liggaamsbeelde, *soos deur die subjek self ervaar, dit wil sê geprojekteer* – van ander mense identifiseer. Daarby is wedywing, wat “agressiewe mededinging” vergesel (Lacan 1977a:19), ’n integrale deel van sodanige verhoudinge. Aggressiwiteit teenoor ander, wat in die kern van die subjek se struktuur as ego (*moi*) setel, is dus primêr aggressiwiteit teenoor *jouself* – ten minste teenoor die beeld wat op dubbelsinnige wyse tegelykertyd as “self” en “vreemd” ervaar word, en waarmee die subjek wedywer juis vanweë die feit dat dit as “ander” beleef word. Dit is juis sodanige “andersheid” wat op ander individue oorgedra word wanneer die kind hulle in uiteenlopende sosiale relasies ontmoet, welke andersheid die basis uitmaak vir wedywing met, en aggressiwiteit teenoor hulle. In terme van die *imagoes* is sowel die moederlike as die broederlike *imago* (laasgenoemde meer ooglopend) hierby betrokke vir sover die element van valse “heelheid”, waarmee die kind identifiseer, ’n voorwaarde is vir kompetisie en dus vir aggressiwiteit. Lee stel dit duidelik (1990:27; my vertaling; kyk ook Lacan 1977a:19):

...die teenstrydigheid tussen die kind se fragmentariese liggaamlike ervaring en sy verenigde, imaginêre identiteit... gee aanleiding tot ’n soort primordiale paranoia in die jong *moi*... Deur sigself op ’n ander te modelleer, baseer jy ook jou begeertes op dié van die ander, en die onvermydelike konsekwensie hiervan is ’n aggressiewe wedywing tussen die kind en die ander vir die objek wat deur laasgenoemde begeer word. Langs hierdie weg is dit duidelik

dat die aggressie wat op ander gerig word binne-in die sentrum van die *moi* se struktuur gelokaliseer is...

GEWELD, IDENTIFISERING EN DIE NUWE WÊRELDORDE

Wat kan 'n mens deur die lens van Lacan se teorie van imaginêre identifisering en aggressiwiteit omtrent geweld in die nuwe wêreldorde van “Imperium” leer? Kernagtig gestel, word 'n mens getref deur 'n soortgelyke patroon van identifisering met 'n (ideologiese) beeld van vals eenheid, wat tegelykertyd aantrek en vervreem, gepaardgaande waarmee aggressiewe mededinging met die “ander” in jouself sowel as in andere genereer word. In hierdie verband is dit verhelderend om die gebeurtenis wat volgens Hardt en Negri die simboliese oorgang tussen “moderne” en “postmoderne” oorlog beliggaam, naamlik die aanvalle op die twee torings van die Wêreldhandelsentrum en die Pentagon in die VSA op 11 September 2001, van naderby te beskou. Jacques Derrida (2003:86; my vertaling) vestig 'n mens se aandag op die feit dat, ofskoon 11 September, 2001, minstens met oënskylnlike onmiddellikheid as 'n “ongekende” gebeurtenis “gevoel” of ervaar is,

...hierdie “gevoel” inderwaarheid minder spontaan is as wat dit mag voorkom: dit is in 'n groot mate gekondisioneer, gekonstitueer, indien nie gekonstrueer nie, in elk geval deur middel van 'n grootskaalse tegno-sosio-politiese masjien deur die media gesirkuleer.

Soos Derrida tereg opmerk, kan die beskrywing van hierdie gebeurtenis as 'n handeling van “internasionale terrorisme” nie juis as 'n “streng begrip” beskou word wat die volslae “enkelvoudigheid” van wat gebeur het saamvat nie. Die onmag van taal, om aan hierdie gebeurtenis 'n betekenis horison toe te ken, word volgens hom (Derrida 2003:86) in die “meganiese herhaling” van die datum gereflekteer – 'n opmerking wat sy deeglike kennis van psigoanalise verraai, meer in besonder die begrip van “herhalingsdwang” en wat dit behels. Per slot van sake, ongeag die oënskyklik-suksesvolle integrasie van 9/11 as gebeurtenis (soos vervat in die beeld van die ineenstortende torings) met die dominante diskoerse van die tyd, of hoe onvergeetlik die hipnotiserende beelde van die opeenvolgende ineenstorting van die tweeling-torings mag voorkom, sal die gebeurtenis as sodanig altyd ontwykend wees. Vanuit psigoanalitiese oogpunt is die funksie van die “gedwonge” herhaling juis om 'n web van ikoniese en simboliese bekendheid rondom die “gebeurtenis” te weef, met ander woorde om die onherleibare vreemdheid daarvan te vergeefs te probeer besweer. Vir sover hierdie gebeurtenis alle toereikende simbolisering te bowe gaan, is dit 'n manifestasie van wat Lacan die “reële” noem, wat terselfdertyd die grense van taal aandui (Copjec 2002:95-96). Desnietemin is en word dit onvermydelik altyd aan die hand van die heersend-dominante diskoerse “histories” aan uiteenlopende “argiewe” (soos taal, asook televisie- en filmbeelde) onderwerp, ofskoon dit 'n mens ontwyk die moment wanneer die indruk geskep word dat jy daarin geslaag het om 'n naam daaraan toe te ken. Dit is betekenisvol vir die huidige tema dat wat hy as die “dreigende opdrag” (“menacing injunction”) bestempel, om die naam, “11 September”, konstant te herhaal, volgens Derrida (2003:88) van 'n konstellatie van dominante moondhede of magte afkomstig is. Sodanige magte is op hul beurt aan “die Anglo-Amerikaanse idioom” onderworpe, en die indruk van 'n “gebeurtenis” in ikoniese, interpretatiewe, retoriese en geglobaliseerde gewaad kan nie van hulle bemiddeling geskei word nie. Hy is verder oortuig dat dit 'n mens se filosofiese en politieke verantwoordelikheid is om streng tussen 'n vermeende “brute feit” en die interpretasie daarvan te onderskei. Vandaar sy opmerking (Derrida 2003: 89; my vertaling):

'n Mens sou kon beweer dat die indruk “geïnformeer” (“informed”) is in beide betekenisse van die woord: 'n oorheersende sisteem het daaraan vorm gegee, en hierdie vorm vervolgens deur 'n georganiseerde inligtingsmasjien (taal, kommunikasie, retoriek, beeld, media, en so meer) gestuur. Hierdie inligtingsapparaat is uit die staanspoor polities, tegnies, ekonomies.

Wat Derrida hier aan die lig bring, is niks minder nie as dat 'n hele netwerk van wedersyds-versterkende agentskappe (of bronne van agentskap), insluitend die media, tegno-wetenskap, militêre sowel as ekonomiese en diplomatieke instellings, wat die gebeurtenis wat sedertdien as *9/11* of *11 September* bekendstaan, geproduseer het. Moontlik kan 'n mens sê dat dit vir die eerste keer as “gebeurtenis” sigbaar geword het in die konstitutiewe vorms daarvan toe dit deur die “prisma” van taal, dominante diskoerse, beelde, media en kommunikasiekanale geprojekteer is. Die implikasie hiervan vir my huidige argument is dat die naam, *9/11*, waarmee die beeld van die ineerstortende torings onlosmaaklik verwickel is, 'n ligging of lokus vir identifisering geword het in globale ruimte, wat deur die magte van Imperium oorheers word. Dit volg hieruit, in die lig van die voorafgaande argument, dat dit aanleiding gee tot sowel bevestigende identifisering by subjekte wat daarin 'n beeld van die vernietiging van hul (ideologiese) “heelheid” sien, as tot negatiewe identifisering by diegene wat daarin 'n beeld van die vernietiging van hul dodelike vyand sien (soos vervat in die beeld van die vallende torings). In beide gevalle gee dit aanleiding tot aggressiewe neigings op grond van primêre identifisering. Nog meer, dit bevestig dat die logika van identifisering en wedywering, vergesel van aggressiwiteit (soos vroeër uiteengesit), onseibaar is van sodanige globale identifiseringsprosesse in die lig van wat beelde impliseer, en dat 'n soortgelyke wedywering en aggressie in die vorm van geweld (voortgebring deur latente aggressiwiteit) sigself tans wêreldwyd tussen die magte van Imperium en die magte waardeur dit geopponeer word uitspeel.

Aan die hand van David Pavón-Cuéllar se (2010:284-285) Lacaniaanse diskoers-analitiese perspektief kan dit as simboliese geweld verstaan word, vir sover diskoers noodwendig die “reële” wese van subjekte moet vernietig – volgens Lacan vernietig die betekenaar (“signifier”) die “reële” in die sin dat, sodra die subjek die sfeer van die onsimboliseerbare “reële” verlaat (waarin 'n mens vasgevang is voor jy taal verower), met ander woorde wanneer sy of hy leer praat, jou suiwer liggaamlike “syn”, of dié van 'n klip, 'n boom, 'n kat of hond, vir altyd agtergelaat word. Dit word “vermoor”. Daar kan dus beweer word dat, bo en behalwe die mense wat tydens die ineerstorting van die tweeling-torings gesterf het, die subjekte wat hul weerstand teen die hegemonie van die kapitalistiese state van Imperium demonstreer (in taal, maar ook deur die arbeid en lyding van hul liggame), herhaaldelik op die vlak van die Lacaniaanse reële “doodgemaak” of “vermoor” word deur die simbole of betekenaars van die “meestersdiskoers”, wat mede-konstitutief is van die reaksionêre herbevestiging van globale mag in die skadu van *9/11*.⁶ Deur opponente van Imperium simbolies te relegier tot 'n sfeer “buite” dié wat deur Imperium se eksklusiewe neoliberale diskoers gekonstitueer word, word hulle “reële” wese dus tot niksheid gereduseer, “vermoor”, en is hulle nie langer subjekte in die ware, simboliese sin van die woord nie.

Daar kan dus tereg gevra word wat die beeld van die ineerstortende twee torings beteken. Ooglopend, in die eerste plek, beliggaam dit die vernietiging van argitektoniese werke wat westerse, of meer in die besonder, Amerikaanse ekonomiese opperheerskappy gesimboliseer het, asook

⁶ Vanweë beperkte ruimte kan ek nie hier op Pavón-Cuéllar se (2010) verreikende ondersoek na die relevansie van Lacaniaanse psigoanalitiese teorie vir sosiale psigologie uitbrei nie, spesifiek rakende die betekenis van sy insigte ten opsigte van die verhouding tussen “simboliese geweld” en “imaginêre aggressiwiteit”. Daar moet volstaan word met die opmerking dat, sover as wat ek kan oordeel, my eie analise breedweg versoenbaar is met sy komplekse en subtile argument (kyk veral 2010, hoofstuk 9).

teglykertyd die verwoesting van die idee van Amerika se veronderstelde ondeurdringbare militêre isolasie van die res van die globale ruimte. Tweedens is dit ’n ondubbelsinnige aanduiding van die bestaan van ’n agentskap wat vyandig is teenoor die VSA en haar bondgenote (Imperium), indien nie die Weste in sy geheel nie. In die lig van Derrida se interpretasie van die gebeurtenis, hier bo, kan geargumenteer word dat genoemde beeld van die twee torings se verwoesting vandag die status bereik het van ’n metonimie (deel vir geheel) waaraan ’n hele reeks verbandhoudende betekenis in die globale kommunikasieruimte gekoppel word, en daarop neerkom dat die enigste antwoord of reaksie op 9/11 wat moontlik of selfs denkbaar was, noodwendig op aggressiewe wyse westerse, of Amerikaanse heerskappy herbevestig het deur middel van globale media- (asook militêre) oorheersing. Ironies het die gebeurtenis van 9/11 juis ’n gulde geleentheid vir Amerika en die Weste geskep om ’n minder aggressiewe, meer ontvanklike houding teenoor die lande in te neem wat dit in ekonomiese, politieke en militêre terme as imperialisties en ongenaakbaar bejeën (Sorkin 2002; Olivier 2003, 2007, 2012). Wat hier op die spel is, word treffend deur Pavón-Cuéllar (2010: 293; my vertaling) soos volg saamgevat:

Teenoor die irrasionele geweld wat onderliggend is aan die samelewing en dit moontlik sou kon omverwerp, is daar ’n rasionele geweld wat aan die konvensionele geweld van die gevestigde samelewing gehoorsaam is en dit dien. Aangesien sodanige rasionele geweld deel uitmaak van [hierdie] politieke rasionaliteit, mag ons sê dat dit deur sy eie rasionele geweld beskerm word. Dit word beskerm teen sy eie onderliggende, irrasionele reële geweld, maar ook teen die rasionele geweld van ander simboliese rasionaliteite.

Die laaste twee woorde in hierdie aanhaling, “simboliese rasionaliteite”, verduidelik waarom dit hier gaan. Pavón-Cuéllar gebruik “rasionele geweld” hier in ooreenstemming met wat vroeër bedoel is met die “simboliese geweld” van Imperium, wat kontrasteer met die “ander simboliese rasionaliteite” wat deur die vyande van Imperium bevorder word. Daarbenewens is daar die “irrasionele geweld” van die “reële” wat aan beide van hierdie soort rasionaliteite onderliggend is, wat die blinde geweld van redelose haat, of primitiewe begeerte, of vrees, insluit. Bowendien volg dit uit wat vroeër uit Lacan se verduideliking van die proses van identifisering geblyk het dat die metonimiese verwoestingsbeeld van 9/11 by implikasie die vroeëre (voor-9/11) “heel”, onbeskadigde (nasionale ego-) beeld van die twee identiese torings voor die gees roep, met die implikasie dat “patriotiese” subjekte eintlik in die afwesigheid van hierdie “heel” (en ideologies “helende”) beeld steeds daarmee identifiseer, in plaas van met die beeld van verminkte, ontweide geboue wat aggressiwiteit (teen Amerika) beliggaam (Lacan 1977a: 11). ’n Mens moet in gedagte hou dat, ofskoon daar in sodanige gevalle geïdentifiseer word met wat die talmende, dog kwynende beeld voorstel, te wete die kollektiewe kulturele ego of self, dit terselfdertyd ook ’n aanduiding is van wat “ander(s)” is in die kulturele self, en waarmee die subjek meeding vir die “voorwerp van begeerte”. Die voorwerp van begeerte is in hierdie geval vanselfsprekend mag – politieke, ekonomiese, kulturele en tegnologiese mag. Dit verduidelik die talryke westerse sowel as “vreemde” agentskappe, vanaf para-militêre en sekuriteitsmaatskappye tot internasionale oliemaatskappye, wat met mekaar wedywer vir ekonomiese sukses in die globale ruimte van die neoliberale hegemon (Klein 2007). En wanneer ’n mens die metonimiese ketting van betekenaars vanaf die beeld van die ineenstortende twee torings na die ontelbare beelde van globale oorloë, of gewapende konflikte, wat vandag deur die massa-media (op hul beurt ook betekenaars van mededingende mag; dink aan die verskille tussen CNN, Al Jazeera en Russia Today of RT)

uitgesaai word, volg, is dit duidelik dat die aggressiewe wedywering vir globale mag intens is en met onophoudelike geweld gepaardgaan.⁷

Globale geweld en die vier diskoerse

Dit is moeilik om die versoeking te weerstaan, naamlik om die interpretasie van globale geweld onder die huidige neoliberale regime (Imperium) aan te vul met 'n alternatiewe, verbandhoudende analise. Laasgenoemde kan aan die hand van Lacan (2007; Olivier 2009a) se teorie van die “vier diskoerse” geartikuleer word, te wete die diskoers van die meester, die universiteit, die histerikus en die analitikus. Daar moet natuurlik onthou word dat 'n diskoers nie bloot taal in die beskrywende sin van die woord is nie; kortweg kan 'n mens sê dat, net soos Lacan se simboliese register, diskoers taalbetekenis in die *diens*, of ter bevordering van spesifieke belange, oftewel van *mag* is. In die diskoers van die meester word sosiale verhoudinge deur die meester-betekenaar (S1) georganiseer, en wel op so 'n wyse dat die waarheid omtrent die meester se eie feilbaarheid as 'n subjek van die onbewuste onderdruk word, terwyl bestaande kennis gelyktydig tot sy of haar voordeel in diens gestel (S1>S2), asook genot voortgebring word. Die universiteitsdiskoers (waarvan die betekenaar S2 is) organiseer die sosiale veld op sy beurt deur surplusgenot te kommandeer (S2>a), terwyl dit terselfdertyd die verdeelde subjek (\$) van die onbewuste produseer. Dit wil sê, die ervaring van uiterste of surplusgenot, wat gewoonlik gepaardgaan met verwerping van kennis van die verbod op uiterste genot, skep die subjek met 'n onbewuste, oftewel met onderdrukte begeerte. Hierdie subjek onderdruk ook die waarheid omtrent sy verbintenis met die meester-betekenaar (S1/S2) – met ander woorde, dat kennis, of die universiteit, steeds die meester of dominante mag dien. Op sy beurt struktureer die diskoers van die histerikus (waarvan die betekenaar \$ is) sosiale verhoudings deur die meester-betekenaar in die vorm van 'n aanklag aan te spreek (\$>S1), terwyl dit gelyktydig kennis produseer en die waarheid oor sy eie surplusgenot (*jouissance*) onderdruk. Die analitikus se diskoers (wat deur die simbool vir surplusgenot verteenwoordig word, naamlik *a*), en op onderdrukte kennis gepredikeer is, organiseer die sosiale veld deur die betekenaar van die gesplete subjek aan te spreek (*a*>\$), waardeur dit 'n tydelike, gerelativeerde meester-betekenaar genereer (wat dus onderworpe is aan hersiening).⁸

⁷ Dit is nie moeilik om gevalle hiervan te identifiseer nie. Een van die mees onlangse arenas van gewapende konflik is Oekraïne, waar die stryd om globale mag tussen Rusland en die Weste afspeel. Beelde van dood en verwoesting in hierdie area het gereeld in die media verskyn. Onder die beelde wat eksemplaries is van wat hier as die wisselspel van identifisering en aggressiwiteit verstaan word, tel die gefragmenteerde beelde van vliegtuigwrakstukke (van 'n passasiersvliegtuig wat oor Oekraïne afgeskiet is) sowel as van die oorskot van passasiers, van metaalfragmente en verminkte liggame.

⁸ Later het Lacan (in die sogenaamde Milaanlesing) 'n verdere diskoerstipe by hierdie vier gevoeg, naamlik die diskoers van die kapitalis (1978:11), waarvan die strukturele eienskappe suggereer dat dit 'n pervertering van die histerikus se diskoers is. Hou in gedagte dat die histerikus in die posisie is van iemand wie se begeerte en genot daarin geleë is om die meester ingrypend te bevraagteken, terwyl kennis van die meester se dominante posisie in die proses blootgelê word. Die diskoers van die kapitalis, wat deur Lacan as “onregeerbaar slim” (“wildly clever”) bestempel word, is inderwaarheid 'n pseudo-histeriese diskoers, wat bedrieglik is vir sover dit die kapitalis in die posisie van die gesplete subjek (die histerikus) plaas, wat oënskynlik die dominante meesterdiskoers konfronteer en bevraagteken. In plaas daarvan dat hierdie gesplete struktureering van die sosiale veld op die waarheid van die verdeelde subjek se surplusgenot (*jouissance*) gepredikeer is, verberg dit egter die waarheid, dat dit heimlik afhanklik is van die meester-betekenaar, terwyl dit terselfdertyd genot genereer en kennis kommandeer (dink aan hoe korporasies universiteit-geproduseerde kennis vir wins benut). (Vir 'n meer uitvoerige verduideliking hiervan, sien Olivier 2009a.)

Die meestersdiskoers verteenwoordig die dominante diskoers van die tyd (religie gedurende die Europese middeleeue, politiek tydens die moderne era van die nasiestaat, en ekonomie vandag); die universiteitdiskoers verwys na die verheerlikte kennis-sisteme van 'n era wat, soos Hegel se slaaf, die meester dien (Lacan 2007:20-22); die diskoers van die histerikus staan vir diskursiewe posisies wat die meesterdiskoers, sowel as die universiteitdiskoers uitdaag, maar dit verteenwoordig ook outentieke wetenskap, wat herkenbaar is aan sy volgehoue krities-interroгатiewe, struktureel-onbepaalde karakter; en laastens verteenwoordig die diskoers van die analitikus die simboliese posisie vanuit die perspektief waarvan die “ware” (onbewuste) begeerte van die verdeelde subjek bespeur kan word. Soos uit hierdie beknopte skets van die strukturele verskille tussen Lacan se vier tipes diskoers blyk, verwys die begrip, “diskoers van die histerikus”, na enige diskursiewe benadering wat die diskursiewe meester-posisie (dit wil sê dominante diskoerse) bevraagteken en opponeer. Sodanige “histeriese” posisie kan byvoorbeeld dié van 'n patologiese persoon wees, of van slawe in pre-moderne tye, of van rewolusionêre agente, of ook van hardekop intellektuele wat die oorheersende magskompleks van 'n bepaalde era hardnekkig teenstaan.

Vandag se meesterdiskoers is dié van neoliberale kapitalisme (ongegag wat onder voetnoot 8 uitgewys word), of breër gesien, van liberale demokrasie (wat breedweg met Hardt en Negri se “Imperium” ooreenstem), in die lig van die komplekse wyse waarop die ekonomiese en die politieke verstrengel is, waar die politieke steeds aan die kapitalistiese stelsel die wetsmiddele voorsien wat dit benodig om die veelvuldige kolonialisering van die menslike leefwêreld te bestendig ter wille van wins. Dienooreenkomstig toon Deleuze en Guattari (1983:33-35; Olivier 2014) aan dat kapitalisme die juridiese ingryping van die staat vereis ten einde in staat te wees om op die talryke “deterritorialiserings” daarvan te kapitaliseer wat menigvuldige “begeertestrominge” (“flows of desire”) vrystel.⁹ Met ander woorde, dit kan nie sonder die staat se juridiese “herterritorialiserings” klaarkom nie omdat areas vir kapitalistiese wins daardeur gewaarborg word. Volgens hulle deterritorialiseer of bevry die “kapitalistiese masjien” strominge (“flows”) ten einde surpluswaarde te realiseer, en dienoooreenkomstig “herterritorialiseer” of stabiliseer die ondergeskikte “hulp-apparate” van kapitaal, te wete staatsburokrasieë en die agentskappe van wet en orde, die strominge, terwyl hulle op hul beurt surpluswaarde absorbeer. Wat die meester-betekenaar (S1) in Lacan se diskoersteorie verberg (S1/\$), naamlik die betekenaar vir die gesplete subjek van die onbewuste (\$), demonstreer dus op grafiese wyse hierdie verhouding tussen kapitaal en die “skisofreniserende” (dit wil sê “deterritorialiserende”) subjek wat dit domineer. Wat 'n mens hieruit leer is dat elke subjek, vir sover hy of sy 'n subjek van begeerte is, in staat is om verskillende posisies in diskoers in te neem, waar diskoers (soos vroeër aangetoon) breedweg na die Lacaniaanse simboliese orde verwys: taal as diskoers is nie neutraal of onskuldig nie, maar maak 'n veld uit waar betekenis en mag konvergeer. Daarom kan sprekers in enige posisie in die simboliese register opgeneem word, wat tegelykertyd op 'n invoeging in magsrelasies neerkom. Al mag dit kontra-intuïtief voorkom, wys Pavón-Cuéllar (2010:236-238) byvoorbeeld daarop dat 'n mens die posisie van “rewolusionêr” vanuit die perspektief van die meester-betekenaar (van kapitaal, byvoorbeeld) kan beklee,

⁹ Met “deterritorialisering” bedoel Deleuze en Guattari skynbaar die vernietiging van die statiese karakter van Oedipale identiteit, waardeur die strominge van “begerende produksie” (“desiring-production”) vrygestel word. Dit gaan hand aan hand met die dekodering van strominge (“flows”) en is die teenoorgestelde van “herterritorialisering”, wat die bevrydingsproses tot stilstand dwing (Deleuze en Guattari 1983: 382). As sodanig is deterritorialisering dus 'n integrale deel van wat hulle onder die taak van “skisoanalise” (“schizoanalysis”), in teenstelling met psigoanalise, verstaan, waar eersgenoemde daarop gerig is om alle oorblyfsels van Oedipale repressie (deur die ego of self) aan die hand van deterritorialisering te vernietig, waardeur skisoïde begeerte-produksie optimaal bevry sal word (1983: 316; 310-382; kyk ook Olivier 2014 vir 'n breedvoerige bespreking hiervan).

waarvolgens hy of sy daardeur “gepraat word” (“spoken by it”), ofskoon die meester-betekenaar nie kan verklaar hoe die subjek verdeel kan wees tussen ’n Ander (die konvensionele orde) en sy of haar identiteit as “rewolusionêr” nie. Aan die ander kant is daar die diskoers van die rewolusionêr, waarin sy of hy die posisie van die gesplete subjek as histerikus inneem, wat “werklik praat” sonder dat hul “reële” wese in die simboliese net van diskoers gevang kan word (Pavón-Cuéllar 2010: 278-279). Laasgenoemdes is die subjekte wat uiteindelik die simboliese sowel as reële geweld van Imperium effektief kan weerstaan, al moet “rewolusionêr” hier op uiteenlopende wyse verstaan word – dit is nie slegs diegene wat in konkrete terme wapens opneem teen ’n dominante, ekspliatiewe orde van ongeregtigheid, wat op rewolusionêre wyse sodanige orde ondermyn nie. Op intellektueel-diskursiewe vlak kan die oogmerke van ’n rewolusionêre verandering van die sosiale en politieke orde eweneens bevorder word.

Ten einde hierdie interpretasie terug te koppel aan die globale toedrag van sake ten opsigte van alomteenwoordige oorlog of geweld, wat aanvanklik met behulp van Hardt en Negri gerekonstrueer is, is dit slegs nodig om Lacan se vier diskoerse met die antagonistiese posisies of agente in die konteks van Imperium te korreleer. Daar sal onthou word dat Imperium die supra-nasionale magskompleks is wat volgens Hardt en Negri op verskeie vlakke in die proses van “verskyning” is, en dat die kollektiewe subjek wat dit antagonisties-gesind is die “menigte” genoem word. Imperium stem met die meestersdiskoers (ondersteun deur die universiteitsdiskoers) ooreen, en vir sover daar kontra-diskoerse is wat op die vlakke van politiek, ekonomie en kultuur die meestersdiskoers van Imperium weerstaan en bevraagteken, verteenwoordig hulle die diskoers van die histerikus. Daar moet egter onmiddellik bygevoeg word dat sommige van hierdie histerikus-diskoerse self in beginsel meesters-diskoersposisies verteenwoordig, al speel hulle vandag die rol van die histerikus wat die tekortkominge van die meester aan die lig bring. ’n Duidelike voorbeeld hiervan is die diskursiewe posisie wat vandag (2015) deur die “terroristiese” groep bekend as ISIS verteenwoordig word – ’n groep waarvan die publieke uitsprake en handeling onder kontemporêre diskursiewe manifestasies van “Islamitiese fundamentalisme” gereken kan word (Hardt & Negri 2001: 146-150; Olivier 2015).

Dit is egter te betwyfel of ’n mens op globale skaal ’n posisie kan aktualiseer waar die beste moontlike diskursiewe konfigurasie gerealiseer kan word, naamlik waar die diskursiewe histeriese bevraagtekening van meestersdiskoerse periodiek deur die diskoers van die analitikus bemiddel word, om sodoende nuwe meestersdiskoerse te genereer (Bracher 1994; Olivier 2009a). Hier geld die belangrike kwalifikasie egter, dat sodanige meestersdiskoerse *nie* die abolutistiese karakter van die gewone, onbemiddelde meestersdiskoers sou vertoon nie.

SLOT

Om terug te keer na die tema van geweld onder neoliberale heerskappy, beteken die voorafgaande bespreking dat die konkrete uitwerking van die kratologiese (mags-), kwasi-militêre of “polisie”-funksie van die agentskappe van Imperium op menslike liggame die uitwerking is van die huidige meesterdiskoers. Op sy beurt verteenwoordig die globale media-dominansie van die neoliberale diskoers, waarop Derrida wys, in Lacaniaanse terme die universiteitsdiskoers wat in diens is van die meester. Dit is moeilik om een diskursiewe kompleks uit te sonder wat die diskoers van die histerikus beliggaam; ’n mens kan daarmee volstaan om te beweer dat elke tydgenootlike diskoers wat die meester-betekenaar aanspreek of beskuldig op ’n wyse wat “kennis produseer” – byvoorbeeld die openbaringe ten opsigte van die geheime spioenasie-aktiwiteite van die Amerikaanse NSA (“National Security Agency”) deur Edward Snowden (Olivier 2013), of die genadelose blootlegging van neoliberale sinisme deur Naomi Klein (2007; 2014) – ’n paradigmatische geval is die diskoers

van die histerikus. Hierdie diskoers word verder ook simptomaties en gewelddadig op miljoene lydende werker-liggame wêreldwyd geregistreer – vanaf die “sweetwinkels” (hongerwerkplase, “sweat shops”) waar onder-besoldigde en fisies-geëksploteerde werkers in Deredewêreldlande elektroniese goedere of ontwerperklere (“designer clothes”) en -skoene onder haglike toestande vir multi-nasionale korporasies vervaardig, tot ’n verskeidenheid van myne dwarsoor die wêreld waar skandalig-onderbesoldigde werkers swoeg om waardevolle metale uit te haal ter verryking van die aandeelhouders en bestuur van mynmaatskappye. Dit is vanuit die perspektief van die analitikus se diskoers dat die gesplete subjek se “begeerte” sigbaar word, met ander woorde die begeerte van die subjek – alle subjekte – soos deur die onbewuste bepaal. In die geval van werkers wat deur die heersende orde uitgebuit word, word hierdie “begeerte” in die vorm van magtelosheid of lyding in hul diskoers of op hul liggame geregistreer. Die analitiese diskursiewe perspektief is tans oor ’n breë spektrum waarneembaar, in die werk van onder andere denkers en aktiviste soos Slavoj Žižek (2009), Ian Parker (2011), Julia Kristeva (1997), David Pavón-Cuellar (2010), Kazuo Ishiguro (2005), Naomi Klein (2007), Paul Hawken (2007), asook Michael Hardt en Antonio Negri (2001; 2006), om slegs enkele te noem, waar ’n mens waardevolle aanduidings aantref oor die herkonfigurering van jou verhouding met die dominante magdiskoers. Van besondere belang is die feit dat dit deur die bemiddelende funksie van die analitiese diskoers is dat ’n nuwe meester-betekenaar geproduseer word, maar hierdie keer in ’n gerelativeerde, hersienbare vorm (Bracher 1994).

In hierdie kort essay het ek gepoog om ’n bondige, perspektief-georiënteerde benadering te voorsien wat dit moontlik maak om geweld onder die huidige neoliberale regime, in die era van Imperium, op ’n bepaalde wyse te konseptualiseer. Dit verteenwoordig egter slegs een moontlike invalshoek ten opsigte van ’n veelkantige, globale fenomeen wat die lewens van biljoene mense wêreldwyd daaglik op konkrete wyse affekteer. Ek hoop dat dit desnietemin kan bydra tot ’n begrip van, en effektiewe weerstand teen, hierdie globale toestand van ongeregtigheid.*

*Die finansiële bystand van die Nasionale Navorsingstigting (NRF) van Suid-Afrika met die uitvoering van die navorsing wat tot hierdie artikel gelei het word hiermee dankbaar erken.

BIBLIOGRAFIE

- Agamben, G. 1998. *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Benvenuto, B., & Kennedy, R. 1986. *The works of Jacques Lacan. An introduction*. London: Free Association Books.
- Bowie, M. 1991. *Lacan*. London: Fontana Press.
- Bracher, M. 1994. On the psychological and social functions of language: Lacan’s theory of the four discourses. In: Bracher, M., Alcorn Jr., M.W. et al. *Lacanian Theory of Discourse. Subject, Structure and Society*. New York: New York University Press, pp. 107-128.
- Copjec, J. 2002. *Imagine there’s no woman. Ethics and sublimation*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Deleuze, G. & Guattari, F. 1983. *Anti-Oedipus. Capitalism and schizophrenia* (Vol. 1). Tr. Hurley, R., Seem, M. & Lane, H.R. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida, J. 2003. Autoimmunity: Real and Symbolic suicides – A Dialogue with Jacques Derrida. In: Borradori, G. (ed.) *Philosophy in a Time of Terror*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 85-136.
- Evans, D. 1996. *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Foster, J. B., Clark, B., & York, R. 2010. *The ecological rift – Capitalism’s war on the earth*. New York: Monthly Review Press.
- Foucault, M. 1980. *The history of sexuality. Volume 1: An introduction*. Tr. Hurley, R. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. 1995. *Discipline and punish. The birth of the prison*. Tr. Sheridan, A. New York: Vintage Books.
- Freud, S. 2011. Group Psychology and the Analysis of the Ego. In: *Freud – Complete Works*. Ivan Smith, pp. 3763-3834. (Kindle e-book edition).

- Freud, S. 2011a. Beyond the pleasure principle. In: *Freud – Complete Works*. Ivan Smith, pp. 3713-3762. (Kindle e-book edition).
- Freud, S. 2011b. Civilization and its Discontents. In: *Freud – Complete Works*. Ivan Smith, pp. 4462-4532. (Kindle e-book edition).
- Hardt, M., & Negri, A. 2001. *Empire*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hardt, M., & Negri, A. 2006. *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*. London: Penguin Books.
- Hawken, P. 2007. *Blessed Unrest*. New York: Viking Penguin.
- Ishiguro, K. 2005. *Never Let Me Go*. London: Faber & Faber.
- Klein, N. 2007. *The shock doctrine. The rise of disaster capitalism*. London: Allen Lane Penguin.
- Klein, N. 2014. *This Changes Everything. Capitalism vs. the Climate*. London: Penguin Books.
- Kristeva, J. 1997. Revolution in poetic language. In: *The portable Kristeva*. Ed. Oliver, K. New York: Columbia University Press, pp. 27-92.
- Lacan, J. 1977. The mirror stage as formative of the function of the I as revealed in psychoanalytic experience. In: *Écrits: A selection*. Tr. Sheridan, A. New York: W.W. Norton, pp. 1-7.
- Lacan, J. 1977a. Aggressivity in psychoanalysis. In: *Écrits: A selection*. Tr. Sheridan, A. New York: W.W. Norton, pp. 8-29.
- Lacan, J. 1977b. The function and field of speech and language in psychoanalysis. In: *Écrits: A selection*. Tr. Sheridan, A. New York: W.W. Norton, pp. 30-113.
- Lacan, J. 1978. On psychoanalytic discourse. (pp. 1-15). Tr. Stone, J.W. Aanlyn beskikbaar by http://web.missouri.edu/~stonej/Milan_Discourse2.pdf; 9 Mei 2008.
- Lacan, J. 2007. *The other side of psychoanalysis; 1969-1970 The seminar of Jacques Lacan, Book 17*. Tr. Grigg, R. New York: W.W. Norton & Co.
- Lee, J.S. 1990. *Jacques Lacan*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Liotard, J-F. 1984. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Tr. Bennington, G. & Massumi, B. Manchester: Manchester University Press.
- Olivier, B. 2003. After the World Trade Center: Architecture at the crossroads. *South African Journal of Art History* 18, pp. 94-103. Herdruk in Olivier, B. 2009. *Philosophy and Communication. Collected essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Publishers, pp. 1-16.
- Olivier, B. 2007. The question of an appropriate philosophical response to ‘global’ terrorism: Derrida and Habermas. *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 54 (1/2), pp. 146-167. Herdruk in Olivier, B. 2009. *Philosophy and Psychoanalytic Theory. Collected essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Publishers, pp. 123-152.
- Olivier, B. 2007a. ‘Communication’ in the era of ‘Empire’ and ‘multitude’. *Communicatio* (South African Journal for Communication Theory and Research), Vol. 33 (1), 2007, pp. 42-61. Herdruk in Olivier, B. 2009. *Philosophy and Communication. Collected essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Press, pp. 153-179.
- Olivier, B. 2009. That strange thing called ‘identifying’. *South African Journal of Psychology* 39(4):407-419. Herdruk in Olivier, B. 2012. *Intersecting Philosophical Planes. Philosophical Essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Publishers, pp. 101-123.
- Olivier, B. 2009a. Lacan on the discourse of capitalism: Critical prospects. *Phronimon: Journal of the South African Society for Greek Philosophy and the Humanities*, Vol. 10(1):25-42. Herdruk in Olivier, B. 2012. *Intersecting Philosophical Planes. Philosophical Essays*. London & Frankfurt: Peter Lang Academic Publishers, pp. 47-67.
- Olivier, B. 2012. When will the truth finally emerge? *Mail & Guardian Thoughtleader* webblad: <http://www.thoughtleader.co.za/bertolivier/2012/05/19/911-when-will-the-truth-finally-emerge/>
- Olivier, B. 2013. When fact imitates fiction: The Snowden case. *Mail & Guardian Thoughtleader* webblad: <http://www.thoughtleader.co.za/bertolivier/2013/06/14/when-fact-imitates-fiction-the-snowden-case/>
- Olivier, B. 2014. The subject: Deleuze/Guattari or Lacan? *Phronimon*, Journal of the South African Society for Greek Philosophy and the Humanities, Vol. 15(1):46-66.
- Olivier, B. 2015. How should one understand the rise of “fundamentalism”? *Mail & Guardian Thoughtleader*-webwerf: <http://thoughtleader.co.za/bertolivier/2015/11/23/how-should-one-understand-the-rise-of-fundamentalism/>
- Parker, I. 2011. *Lacanian Psychoanalysis. Revolutions in Subjectivity*. London: Routledge.

- Pavón-Cuéllar, D. 2010. *From the Conscious Interior to an Exterior Unconscious. Lacan, Discourse Analysis and Social Psychology*. London: Karnac Books.
- Sorkin, M. & Zukin, S. (eds). 2002. *After the World Trade Center. Rethinking New York City*. New York: Routledge.
- Steger, M.B. 2003. *Globalization – A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Von Drehle, D. 2015. The War on Isis. *TIME* magazine, 9 March, pp. 14-21.
- Žižek, S. 2009. *Violence – Six Sideways Reflections*. London: Profile Books.